

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kwartiermaken als symbolische politiek in overheidsgestuurde gentrificatie

Hoekstra, M.; van Gent, W.; Boterman, W.

Publication date

2018

Document Version

Final published version

Published in

Sociologos

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hoekstra, M., van Gent, W., & Boterman, W. (2018). Kwartiermaken als symbolische politiek in overheidsgestuurde gentrificatie. *Sociologos*, 39(3), 242-262.
https://www.researchgate.net/publication/328282068_Kwartiermaken_als_symbolische_politiek_in_overheidsgestuurde_gentrificatie

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Kwartiermaken als symbolische politiek in overheidsgestuurde gentrificatie

Myrte Hoekstra,¹ Wouter van Gent¹ & Willem Boterman¹*

Samenvatting

Deze paper bespreekt overheidsinterventies rond de vernieuwing van een arme arbeidersbuurt in Amsterdam Noord - de Van der Pekbuurt. Zulke interventies worden vaak bekeken vanuit een perspectief van overheidsgestuurde gentrificatie, waarin de (lokale) overheid fungeert als aanjager van transformatie van de stedelijke ruimte. De rol van de overheid beperkt zich hierbij niet tot de herstructurering van de woningmarkt en de fysieke en sociale vernieuwing van 'achterstandswijken', maar behelst ook flankerend cultuurbeleid, met name het creëren van culturele voorzieningen voor de creatieve stedelijke middenklasse. Onze analyse laat zien dat die beleidsontwikkelingen bijdragen aan een discours van 'natuurlijke' ontwikkeling van de Van der Pekbuurt van arbeidersbuurt tot gentrificatiebuurt, terwijl de lokale overheid volop investeert in de ontwikkeling van een middenklasse en cultureel-creatieve esthetiek die nauw aansluit bij de visie van lokale gebiedsontwikkelaars. Door de dominantie van die symboliek worden de perspectieven van niet-middenklassebewoners genegeerd en de legitimiteit van hun aanwezigheid in de buurt ondermijnd. In tegenstelling tot de creatieve middenklasse is die groep echter slecht in staat gehoor te vinden voor haar positie.

Kernwoorden

gentrificatie, kwartiermaken, symbolische politiek

* M.S.Hoekstra@uva.nl

¹ Universiteit van Amsterdam

Inleiding

Sinds de jaren 90 van de vorige eeuw is gebiedsgericht beleid een veel gebruikte strategie voor het vernieuwen van achterstandsbuurtten in West-Europese steden. Lokale overheden gebruiken verschillende beleidsinstrumenten om de buurt in sociale zin te veranderen. Met name interventies in de woningvoorraad - zoals het renoveren en verkopen van sociale huurwoningen - scheppen ruimte voor de komst van meer welvarende huishoudens (Andersson & Musterd, 2005; zie ook Goetz, 2013). Verschillende kritische wetenschappers betogen dat zulke vernieuwingsstrategieën - gebaseerd op sociale menging en een focus op hogere inkomens - gezien kunnen worden als een verdeckte vorm van overheidsgestuurde gentrificatie (Bridge, Butler & Lees, 2012). De kritiek richt zich op de verdringing van armere buurtbewoners die als gevolg van renovaties en sloop (gedwongen) geherhuisvest worden of door huurstijgingen de buurt moeten verlaten.

Overheidsgestuurde gentrificatie in arme Europese stadswijken wordt derhalve vaak geconceptualiseerd als een top-downproces, waarbij een sterke staat fysieke ingrepen doet in de bebouwde en sociale omgeving. Toch is de bulldozer niet de enige manier waarop de overheid een sociale transformatie kan bewerkstelligen. In het verlengde van het creatieve-klasseparadigma van Richard Florida (2005) gebruiken beleidsmakers in toenemende mate consumptie, cultuur en creativiteit om de stad aantrekkelijk te maken voor middenklassebewoners (Grodach, Foster & Murdoch, 2014; Lees & Melhuish, 2015; Rota & Salone, 2014). Voorbeelden van dat soort consumptiegerichtes strategieën zijn het introduceren van kunst en kunstenaars in de buurt of ingrijpen in het winkelaanbod en de lokale voorzieningen (Cameron & Coaffee, 2005; Mathews, 2010).

In deze paper kijken we hoe, naast sloop en nieuwbouw, beleidsinterventies in arme stadsbuurtten ook gentrificatie kunnen najagen op een meer indirecte manier, namelijk door voorzieningen en organisaties te ondersteunen die het beeld van een (potentiële) middenklassebuurt propageren. Het scheppen van een beeld dat gedeeld wordt door beleidsmakers, bewoners en buitenstaanders is niet onschuldig, maar zien we als een voorbeeld van symbolische politiek. Naast kapitaal, juridische expertise, organisatiekracht en toegang tot technische hulpbronnen, is het vermogen om het beeld op de sociale realiteit te domineren ('symbolische macht') een manier voor sociale actoren om die realiteit naar wens te vormen (zie Bourdieu, 1989). Staatsinstellingen kunnen zelf een visie op gebiedsontwikkeling uitdragen door middel van *framing* en symbolische referenties (bv. Savini & Dembski, 2016), maar kunnen - zoals wij hieronder zullen betogen - hierbij ook andere actoren in stelling brengen.

Wanneer beleidsinterventies in arme buurten de consumptievoorkeuren van de middenklasse aanmoedigen en tot norm verheffen, zonder dat armere bewoners de economische middelen verkrijgen hieraan deel te nemen, kan dat volgens Kirsteen Paton (2014) leiden tot culturele verdringing. In simpele bewoordingen betekent dit dat oorspronkelijke bewoners zich niet meer thuis kunnen voelen in hun eigen buurt -

een proces dat in de gentrificatieliteratuur ook bekend staat als indirecte verdringing, verdringingsdruk, of plaatsgebonden verdringing (zie Chaskin & Joseph, 2013; Davidson & Lees, 2005; Pinkster, 2016; Van Gent, Boterman & Van Grondelle, 2016). Culturele verdringing heeft een materiële dimensie wanneer bewoners, doordat zij niet kunnen voldoen aan middenklasseconsumptienormen, geen gebruik meer kunnen of willen maken van lokale voorzieningen, ook wanneer zij nog wel in de buurt wonen (en er dus geen sprake is van directe fysieke verdringing) (Paton, 2014).

We richten ons op een arbeidersbuurt in Amsterdam, de Van der Pekbuurt. Die relatief arme buurt dicht bij het stadscentrum vormt een interessante casus, omdat groot-schalige herontwikkeling in de vorm van sloop en nieuwbouw hier is tegengehouden door verzet van sociale huurders. Gemeente en woningcorporatie² gaan echter door met hun pogingen om de buurt aantrekkelijk te maken voor nieuwe middenklassebewoners en zo sociale menging te bewerkstelligen. Door het ontbreken van grootschalige fysieke ingrepen vormt de Van der Pekbuurt een interessante casus om te onderzoeken op welke manier gebiedsgericht beleid is op te vatten als een vorm van symbolische politiek die kan leiden tot culturele verdringing van oorspronkelijke bewoners.

In de volgende paragraaf bespreken we kort wat overheidsgestuurde gentrificatie inhoudt en welke rol kunstenaars, culturele ondernemers en middenklassevoorzieningen hierin spelen. Hierbij introduceren we het begrip 'kwartiermaken' als vorm van symbolische politiek om invloed uit te oefenen op de uitstraling van de buurt, vooruitlopend op de komst van (een substantieel aandeel aan) middenklassebewoners. Na het bespreken van de stedelijke en beleidscontext presenteren we onze onderzoekscasus in drie stappen. Allereerst laten we zien hoe lokale, culturele organisaties en initiatieven verweven zijn met publieke instanties (*in casu* het stadsdeelbestuur en de woningcorporatie). Ten tweede bespreken we de *framing* en symboliek die die organisaties gebruiken om de Van der Pekbuurt en het omliggende gebied aantrekkelijk te maken voor de middenklasse. Ten derde presenteren we data over de houdingen van beleidsmakers en langdurige bewoners ten opzichte van die geplande transformatie en laten we zien hoe bestaand sociaal beleid ingezet wordt om opwaardering te bewerkstelligen. We sluiten de paper af met een bespreking van de rol van kwartiermaken als vorm van overheidsgestuurde gentrificatie en presenteren enkele voorlopige verklaringen voor onze bevindingen.

Gentrificatie, beleid en kwartiermaken

Gentrificatie werd oorspronkelijk vooral gezien als een bottom-upproces voortkomend uit kleinschalige, particuliere investeringen in huizen. In een baanbrekende paper verschoven Jason Hackworth en Neil Smith (2001) de aandacht naar de rol van

2 Organisatie die zich richt op het bouwen, beheren en verhuren van sociale huurwoningen (huurwoningen met een maximum huurprijs van 710,68 euro).

grootschalige, kapitaalintensieve vernieuwing die begeleid, maar vaak ook geïnitieerd wordt door de staat. De overheid kan gentrificatie sturen door maatregelen zoals liberalisering van de woningmarkt, verkoop van publiek bezit (grond, vastgoed) en het faciliteren van grootschalige private investeringen in de binnenstad. Naast ingrijpen in de woningmarkt heeft de staat ook andere mogelijkheden om buurtverandering te stimuleren, waarvan het faciliteren van cultuur en creativiteit een van de meest opvallende is (Grodach, Foster & Murdoch, 2014; Lees & Melhuish, 2015; Rota & Salone, 2014).

Kunstenaars kunnen een belangrijke rol spelen in (vroege) gentrificatieprocessen. Door hun gebrek aan economisch kapitaal zijn ze aangewezen op armere buurten, en vanwege hun culturele kapitaal zijn zij in staat om nieuwe interpretaties te geven aan buurtidentiteit en hiermee het culturele cachet van de buurt te vergroten. Hierbij kunnen zij zichzelf positioneren als pioniers en zich de buurt gedeeltelijk toe-eigenen door het benadrukken van lokale geschiedenis en ‘authenticiteit’ (Harris, 2012; Ocejo, 2011). Bij overheidsgestuurde gentrificatieprocessen worden kunst en kunstenaars vaak expliciet ingezet als middel om opwaardering te bewerkstelligen (Cameron & Coaffee, 2005; Mathews, 2010). Een voorbeeld uit de Amsterdamse beleidscontext is het broedplaatsenbeleid, waarbij de gemeente beginnende kunstenaars en kleine creatief-culturele ondernemers financieel ondersteunt door het beschikbaar stellen van (tijdelijke) ateliers (Bontje & Lawton, 2013). Harris (2012) suggereert dat die vorm van vernieuwing door middel van kunst niet noodzakelijkerwijs tot verdringing hoeft te leiden, maar stelt wel dat *“artists can be caught, intentionally or otherwise, in processes of gentrification with important social consequences”* (p. 237). Bovendien kunnen die kunstenaars - als vroege *gentrifiers* - zelf verdrongen worden wanneer gentrificatie voortgaat en inwoners met hogere inkomens dominant worden (Ocejo, 2011).

Een andere vorm van cultureel-georiënteerde beleidsinterventies is het ingrijpen in het winkelaanbod en de voorzieningen van een buurt. Gentrificatie wordt vaak het eerst en meest duidelijk zichtbaar door veranderingen in het straatbeeld. Luxewinkels en boetiekjes, restaurants, cafés en met name koffiezaakjes zijn voorbeelden van consumptiepraktijken die geassocieerd worden met gentrificatie (Bridge & Dowling, 2001). Die veranderingen kunnen gezien worden als uiting van vrijemarktprocessen, maar worden ook vaak gefaciliteerd of zelfs geïnitieerd door overheden en andere publieke partijen. Sharon Zukin (1991, p. 194) stelt dan ook dat *“in numerous cases state intervention has reinforced the cultural claims behind gentrification’s market forces”*. In haar betoog verwijst Zukin naar de rol van cultuur in het realiseren van economische waarde. Lokale autoriteiten kunnen culturele activiteiten stimuleren door middel van regelgeving en subsidies, maar hun echte macht ligt in het legitimeren van de herbestemming van (woon)plaatsen tot plekken van culturele consumptie: *“gentrification has received its greatest boost not from subsidies but from the state’s substantive and symbolic legitimation of the cultural claim to space”* (Zukin, 2011, p. 194).

Het introduceren van kunst en kunstenaars in armere buurten en het bevorderen van sommige commerciële activiteiten boven andere kan dus gezien worden als een vorm van symbolische politiek. Onder ‘symbolische politiek’ wordt hier verstaan de

manieren waarop vernieuwing door politici, beleidsmakers en andere relevante actoren gerepresenteerd wordt en ontvangen en ervaren wordt door bewoners. In hun onderzoek naar gentrificatieprocessen in Amsterdam en Istanboel onderscheiden Sakızlıoğlu en Uitermark (2014) twee vormen van symbolische politiek: stigmatiserende discoursen waarbij bewoners tegen elkaar worden uitgespeeld en strategisch gebruik van de factor tijd, bijvoorbeeld door bewoners langdurig in onzekerheid te laten over vernieuwingsplannen om zo collectief verzet te ondermijnen. Wij voegen hier 'kwartiermaken' door en voor de middenklasse aan toe als een derde - gerelateerde - vorm van symbolische politiek in het kader van stadsvernieuwing. Hierbij proberen beleidsmakers door middel van sociaal beleid, lokale initiatieven en dienstverlening representaties van de buurt te beïnvloeden om zo tegemoet te komen aan middenklassevoorkeuren en sociale menging te legitimeren. Beleid kan bijvoorbeeld nieuwe typen winkels en culturele activiteiten financieren dan wel faciliteren, of studenten en kunstenaars tijdelijk huisvesten in de buurt als 'pioniers' van vernieuwing. De term 'kwartiermaker' werd van oudsher gebruikt in het leger om manschappen aan te duiden die vooruit gestuurd werden om voorbereidingen te treffen voor de aankomst van de overige troepen. Tegenwoordig wordt met de term 'kwartiermaker' ook wel een manager - vaak binnen een overheidsorganisatie - aangeduid die verantwoordelijk is voor een nieuw project of een nieuwe organisatievorm. In tegenstelling tot het begrip *place-making*, waarbij (middenklasse)bewoners zich inspannen om de buurt naar hun eigen wensen vorm te geven, al dan niet ondersteund door publieke instanties (Elwood, Lawson & Nowak, 2015), vindt kwartiermaken dus plaats *vooruitlopend op* de komst van gewilde sociale groepen, op initiatief van overheidsactoren die met beleidsinterventies de buurt vormgeven.

De Amsterdamse beleidscontext

Ondanks de toegenomen liberalisering van de woningmarkt zien we door de wettelijk vastgelegde huurdersbescherming en het grote aandeel sociale huurwoningen (42,8%) weinig directe fysieke verdringing in Amsterdam (Van Gent, 2013). Toch zorgen beleidshervormingen, de verkoop van sociale huurwoningen en de druk op de woningmarkt voor opvallende veranderingen in de sociale geografie van de stad (Boterman & Van Gent, 2014; Hochstenbach & Van Gent, 2015). Door dure nieuwbouw neemt het aantal betaalbare woningen af, en de grote vraag naar woningen biedt de gemeente en woningcorporatie mogelijkheden om welvarendere bewoners naar armere buurten te trekken. Daarnaast streeft de gemeente ernaar om de positie van Amsterdam als Europese metropool te versterken door meer economische activiteit te genereren, wat de woningmarkt verder onder druk zet. Beleidsstukken van de gemeente stellen daarom dat gentrificatie wenselijk is en verder uitgebreid zou moeten worden (Van Gent, 2013). Hierbij pleiten sommige lokale politici en planners publiekelijk voor het stimuleren van de sociale transformatie van relatief arme gebieden, zodat *gentrifiers*

gehuisvest kunnen worden ten koste van sociale huurders (bv. Capel, 2016; Gadet, 2015).

Het stimuleren van culturele en commerciële activiteiten in centraal gelegen woonwijken is een belangrijk onderdeel van deze pro-gentrificatiestrategie. Naast het ontwikkelen van bouwplannen en het verkopen en liberaliseren van sociale huurwoningen, ondersteunt pro-gentrificatiebeleid de komst van nieuwe voorzieningen - zoals restaurants, cafés, kleine speciaalzaken en culturele gelegenheden - zo ook in de Van der Pekbuurt en aan de nabijgelegen noordelijke IJ-oever (Savini & Dembski, 2016).

Naast de bovengenoemde beleidstrends voert Amsterdam in arme buurten ook al jaren een gebiedsgericht beleid, dat gericht is op verbetering van de positie van arme bewoners en de integratie van migrantengemeenschappen. Sinds de jaren 90 van de vorige eeuw hebben meerdere nationale beleidsprogramma's gepoogd om stedelijke sociale problemen integraal aan te pakken. In de meest recente, het '40 wijkenprogramma' (2008-2012), waren ook Amsterdam Noord en de Van der Pekbuurt opgenomen. Naast fysieke interventies financierde dat programma bewonersinitiatieven om de leefbaarheid en sociale contacten in arme buurten te verbeteren. Toen de nationale overheid het beleid in 2012 beëindigde, kwam de gemeente in actie en besloot de overgebleven twee jaar aan financiering te gebruiken om te investeren in 'competitievorming' van bewoners, wat concreet inhield dat Amsterdammers door middel van gemeenschapsprojecten of -ondernemingen zelf buurtinitiatieven zouden gaan starten en financieren.

Het onderzoeksgebied

De Van der Pekbuurt ligt aan de noordelijke IJ-oever van Amsterdam, direct tegenover het historische stadscentrum. Bestuurlijk valt het onder Stadsdeel Noord. De buurt werd in de jaren 20 van de vorige eeuw gebouwd voor havenarbeiders en was destijds vernieuwend dankzij het dorpsachtige ontwerp met zijn uit rode bakstenen opgetrokken arbeiderswoningen, kleine pleintjes, kromme straatjes en veel groen. Vanaf het begin kenmerkte de Van der Pekbuurt zich door een groot aandeel veelal kleine sociale huurwoningen met een lage WOZ-waarde³ (zie tabel 1). Veel huizen zijn slecht onderhouden en in een substantieel aantal ontbreekt centrale verwarming en afdoende isolatie, met een lage woontevredenheid tot gevolg (Gemeente Amsterdam, 2015). Ondanks een reputatie als witte volksbuurt is de Van der Pekbuurt meer dan gemiddeld etnisch divers: 61% van de bewoners heeft een migratieachtergrond. Eenpersoonshuishoudens zijn in de meerderheid, hoewel ook 30% van de huishoudens kinderen heeft. Ten slotte kwam in 2016 13,6 % van de inwoners rond van een bijstandsuitkering, meer dan het dubbele van het Amsterdamse gemiddelde (6,3%).

3 Waardering Onroerende Zaken; de woningwaarde zoals vastgesteld door de gemeente.

Tabel 1. Woningmarktstructuur van de Van der Pekbuurt in 2017

	Van der Pekbuurt	Stadsdeel Noord	Amsterdam
Inwoners	4.869	92.917	844.952
Aantal woningen	2.495	42.360	427.858
% Sociale huur	88,2*	61,1	42,8
WOZ-waarde in euro's	153.059*	188.596*	253.363*
WOZ-waarde per m ²	2.610*	2.402*	3.342*
% Woningen <60m ²	52,3	28,6	37,7

*Data uit 2016

Bron: OIS Amsterdam (2016, 2017).

De gunstige locatie van de Van der Pekbuurt dicht bij de binnenstad en de ontwikkelingen op de nabijgelegen noordoever hebben recent geleid tot een toestroom van zogenaamde 'nieuwe stedelingen': jonge bewoners van Nederlandse en westerse afkomst van buiten Amsterdam.⁴ Dat is opmerkelijk, gezien het grote aandeel sociale huurwoningen en de relatief slechte kwaliteit van die woningen. Die toename wijst op een veranderde vraag, maar komt ook voort uit beleid van de woningcorporatie om studenten en andere tijdelijke huurders te huisvesten in leegstaande huizen die op de lijst staan om gerenoveerd te worden. In 2013 vormden de nieuwe stedelingen al 20% van de buurtbewoners, en hun aandeel neemt bovendien sneller toe dan in stadsdeel Noord en Amsterdam als geheel. Hierdoor is er ook een toename merkbaar van eenpersoonshuishoudens en hogeropgeleiden.

Protest, renovatie en nieuwe voorzieningen

Al sinds midden jaren 90 zijn er plannen voor vernieuwing van de Van der Pekbuurt. Ondanks de cultuurhistorische waarde van de buurt hield de woningcorporatie vol dat renovatie haalbaar noch lonend was, en sloop-nieuwbouw financieel zinniger. Op die manier konden nieuw ontwikkelde woningen verkocht worden en voor de sociale huurwoningen kon een hogere huur gevraagd worden. Uit vrees voor stijgende huren organiseerden zowel tijdelijke als langdurige bewoners zich in huurders- en bewonersverenigingen met als doel de cultuurhistorische waarde van de buurt te beschermen en sloop te voorkomen. Na langdurig bewonersprotest werd de buurt in 2014 inderdaad aangewezen als 'beschermd stadsgezicht', wat betekent dat beeldbepalende woningblokken niet kunnen gesloopt worden, maar gerenoveerd moeten worden. De

4 Binnen de Nederlandse etnisch-nationale classificatie heeft iemand een migratieachtergrond wanneer één of beide ouders in het buitenland geboren zijn. Daarbinnen wordt onderscheid gemaakt tussen 'westers' en 'niet-westers': westers verwijst naar Noord-Amerika, Europa (behalve Turkije), Oceanië, Japan en Indonesië.

woningcorporatie en de gemeente kwamen overeen een klein deel van de buurt (150 tot 170 woningen) te renoveren. De renovatie zou geleidelijk zijn, zodat bewoners naar een gerenoveerd huis konden verhuizen zonder een sterke huurstijging. Veertig procent van de gerenoveerde woningen zou verkocht worden of verhuurd in de vrije sector. Omdat de renovatie duur is en 60% van de woningen sociale huur zal blijven, draagt de gemeente ook bij in de kosten door middel van een korting op de erfpacht⁵ (Nul20, 2014). Het is nog onduidelijk wat er zal gebeuren met het overgrote deel van de woningen in de buurt.

Ondanks de gedwarsboomde ontwikkelingsplannen ondergaat de buurt een opvallende cosmetische verandering. Met name in de belangrijkste straat, de Van der Pekstraat, worden winkels en cafés die bezocht worden door buurtbewoners vervangen door nieuwe zaakjes die zich richten op een middenklassepubliek, veelal van buiten de buurt. Een andere grote verandering is de fysieke renovatie van de Van der Pekstraat en de verplaatsing van de lokale markt van een nabijgelegen kruispunt naar die straat. De markt heeft daarnaast een make-over gekregen en huisvest nu ook kraampjes met biologische en lokale producten en antiekwaren. Het gebied rondom de Van der Pekbuurt verandert eveneens snel: ernaast wordt gebouwd aan de nieuwe buurt Overhoeks, die voornamelijk zal bestaan uit dure koopwoningen. Ten noorden van de buurt is recent een nieuw winkelcentrum geopend en ten zuiden een groot hostel en uitgaansgelegenheden (bars, restaurants, clubs, bioscoop). Die vernieuwing van de noordelijke IJ-oever heeft gezorgd voor een toename aan bewoners, voorzieningen, bedrijven en bezoekers, ook in de Van der Pekbuurt. De ontwikkelingen in een gebied dat lang gebukt ging onder de sluiting van de scheepswerven worden door velen verwelkomd. De vraag is echter of, en zo ja hoe, de langdurige bewoners van die veranderingen meeprofiteren.

Analyse

Het door de gemeente gevoerde woningmarktbeleid in combinatie met de grote vraag naar huizen zetten het volkse karakter van de Van der Pekbuurt onder druk, hoewel de huidige woningmarktstructuur tot dusver een grote instroom van bewoners met hoge inkomens voorkomt. De gemeente en woningcorporatie zetten echter hun pogingen tot vernieuwing op andere manieren voort: door middel van het introduceren en (financieel) ondersteunen van nieuwe winkels en culturele ondernemers, door het huisvesten van studenten en kunstenaars op tijdelijke huurcontracten en door het ondersteunen en financieren van buurtorganisaties en -projecten. Om te bepalen

5 Bij erfpacht houdt de grondeigenaar (meestal de gemeente) de grond waarop de woning staat in bezit; de koper betaalt een erfpachtcanon.

of die inspanningen beschouwd kunnen worden als vorm van kwartiermaken voor de middenklasse, en om de sociale effecten daarvan te meten, onderzoeken we hoe de (vernieuwing van de) Van der Pekbuurt en het omliggende gebied worden gerepresenteerd door lokale organisaties en beleidsmakers, en hoe langdurige bewoners die vernieuwingsprocessen ervaren.

Voor onze analyse maken we gebruik van materiaal verzameld in het kader van eerder onderzoek van de auteurs. Van september 2015 tot januari 2016 voerden we een sociale netwerkanalyse uit van de mensen en organisaties die betrokken zijn bij de vernieuwing van de Van der Pekbuurt. Die netwerkanalyse is gebaseerd op openbare gegevens uit beleidsdocumenten en websites van organisaties en personen en is uitgevoerd in het programma Gephi. We gebruiken die analyse hier om de dominantie van creatief-culturele ondernemers en hun verwevenheid met de gemeente en woningcorporatie te laten zien. Daarnaast werd in februari 2016 een inhoudsanalyse gedaan naar de publiekscommunicatie van die organisaties om te achterhalen hoe de buurtbewoners en de buurt zelf afgebeeld worden. Daarbij zijn websites en andere bronnen in het programma ATLAS.ti gecodeerd.

Om te onderzoeken hoe bewoners de veranderingen ervaren, maken we gebruik van interviews met vijf lokale ambtenaren⁶ en zevenentwintig bewoners,⁷ evenals materiaal voortkomend uit participerende observatie in de buurt (informele gesprekken met bewoners en ondernemers, observaties over buurtverandering enz.). Die interviews werden afgenomen tussen november 2014 en februari 2015 in het kader van een breder onderzoek naar buurtbinding en thuisgevoel. Bewoners werden onder andere gevraagd naar hun gebruik van buurtvoorzieningen en hun participatie in buurtorganisaties, evenals naar hun verwachtingen over de toekomstige ontwikkeling van de buurt. Daarnaast werden in januari 2016 zes interviews afgenomen met lokale vertegenwoordigers van politieke partijen, waarvan sommigen onderdeel uitmaakten van het stadsdeelbestuur.

Middenklasse representatie en symboliek

Op basis van onze sociale netwerkanalyse en de interviews inventariseerden we vijftien organisaties die op informele wijze een rol spelen bij de vernieuwing van de Van der Pekbuurt (naast formeel betrokken organisaties zoals de gemeente, het stadsdeel, de woningcorporatie en diverse politieke partijen). Daarbij valt met name de sterke

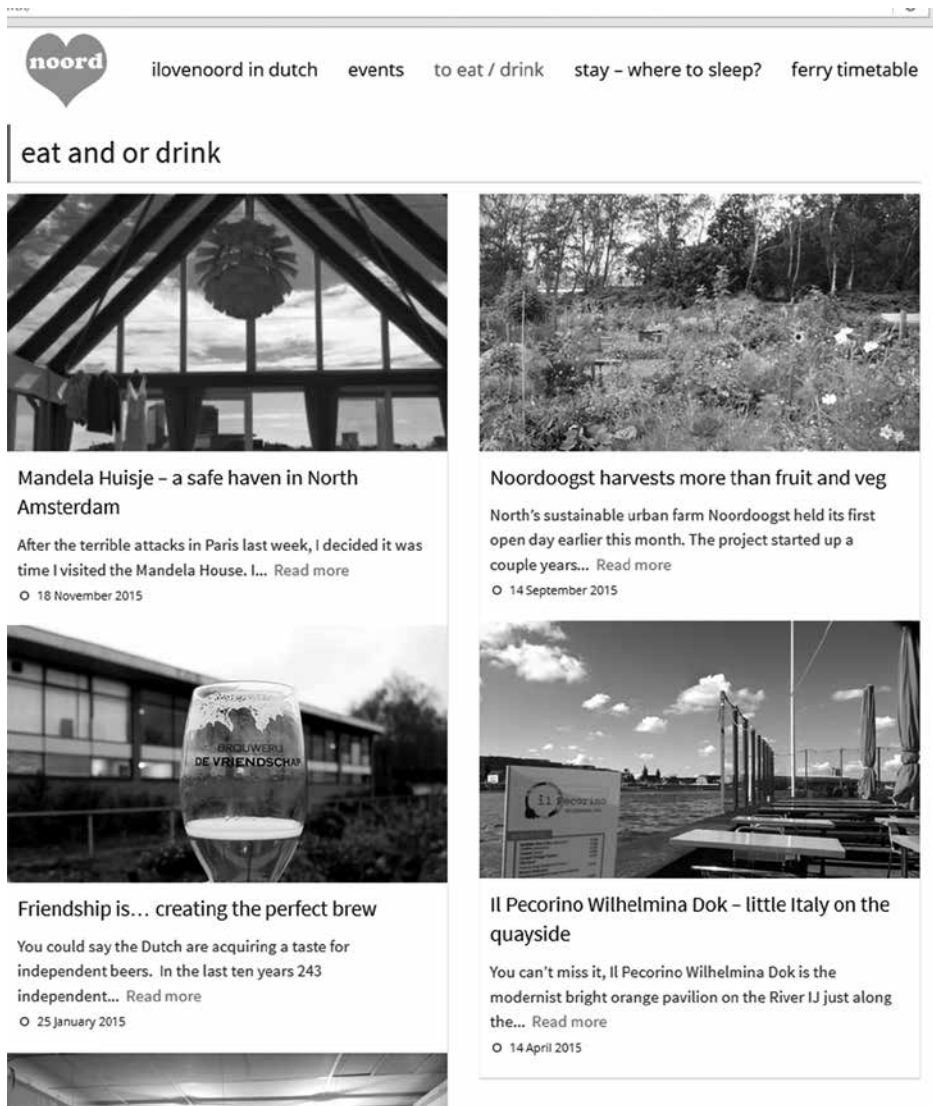
6 Vanwege de politieke gevoeligheid van het onderwerp gaven de geïnterviewde ambtenaren geen toestemming voor opname van de gesprekken. Behoudens enkele uitzonderingen die tijdens het interview woordelijk zijn genoteerd, kunnen uit die interviews dus geen directe citaten gepresenteerd worden.

7 Van die bewoners wonen er 16 al meer dan 20 jaar in de Van der Pekbuurt. 12 van de 16 langdurige bewoners zijn laag opgeleid; 11 van de 16 komen oorspronkelijk uit Nederland. Interviews met bewoners zijn opgenomen en getranscribeerd.

positie van culturele ondernemingen op. De geïnterviewde stadsdeelbestuurders waren over het algemeen enthousiast over de culturele activiteiten van die organisaties, die het imago van het gebied een positieve impuls zouden geven. Om die reden duiden respondenten de culturele ondernemers aan als een ‘secundair circuit’ van gebiedsvernieuwing, omdat hun activiteiten weliswaar afwijken van die van de gemeente en de woningcorporatie (het ‘eerste circuit’), maar wel degelijk een belangrijke rol spelen in de transformatie van de buurt. De netwerk- en organisatieanalyse wijst uit dat de meeste van die organisaties direct of indirect ondersteund worden door de gemeente - door middel van cultureel en sociaal beleid dat tot doel heeft leegstaande panden om te vormen tot gemeenschapsruimtes - of samenwerken met de woningcorporatie.

Door hun symbolische representaties van Amsterdam Noord en de Van der Pekbuurt als aantrekkelijke plek voor de (witte) stedelijke middenklasse spelen die organisaties een belangrijke rol bij het normaliseren van buurtverandering. Op basis van het werk van Bourdieu (1984, 1989) en Zukin (1991) over de rol van consumptie en smaak in het aanduiden van klasseposities, beschouwen we (de verheerlijking van) vormen van consumptie die in de academische literatuur en het publieke debat gekoppeld worden aan de smaak van de middenklasse - zoals speciale koffie, ‘authentieke’ producten en yoga - als manier om symbolisch een gebied te claimen. Daarmee samenhangend vinden we discoursen waarin de Van der Pekbuurt neergezet wordt als ‘onontdekt’ en als een opwindend *terra nullius* dat door de middenklasse ‘ontdekt’ en betrokken kan worden. Dat wil overigens niet zeggen dat die organisaties ook tot doel hebben de Van der Pekbuurt tot een homogeen gebied te maken. Diversiteit wordt vaak juist gevierd als een interessant en ‘authenticiteit verlenend’ kenmerk van de buurt.

Een van de meest extreme en bekende voorbeelden is de organisatie achter het weblog *I Love Noord*. De ongeveer tien redactieleden plaatsen teksten en filmpjes over “alles waar je blij van wordt in Noord” (Oprichter, geciteerd in Virtueel Platform, 2012) waaronder optredens, tentoonstellingen, restaurantrecensies en buurtinitiatieven. Het weblog gaat niet alleen over de Van der Pekbuurt maar streeft ernaar de positieve kanten van Amsterdam Noord als het vergeten deel van de stad voor het voetlicht te brengen. De voornamelijk Engelstalige bijdragen trekken de aandacht op sociale media (met meer dan 11.500 volgers op Facebook) en in de ‘oude’ media. Zo werd in een artikel in de *New York Times* waarin de transformatie van het stadsdeel “*from blue collar to red hot*” bejubeld wordt, een redactielid van *I Love Noord* als volgt geciteerd: “[The borough] is loaded with open spaces where wild entrepreneurs can start their own business [...] There is a lot of raw energy here” (Williams, 2012). Dat citaat past goed bij de inhoud en de stijl van het weblog. Met name de Eat & Drink-sectie van *I Love Noord* (zie figuur 1) toont stijlvolle locaties gericht op de smaak en esthetiek van de middenklasse: ambachtelijk gebrouwen bier, biologisch en Italiaans eten en culturele ruimtes “*where interconnectedness is celebrated, restored and nurtured*” (*I Love Noord*, 4 maart 2016).

Figuur 1. Screenshot van de Engelstalige versie van *I love Noord*, 4 maart 2016

Een andere interessante organisatie, die ook aan bod komt in het *New York Times*-artikel van Williams (2012), is de Stichting Noorderparkkamer. Net zoals *I Love Noord* is de Noorderparkkamer een platform voor lokale culturele activiteiten. De website stelt: “Wat de Noorderparkkamer bijzonder maakt, is dat de kwalitatief hoogstaande programmering volledig tot stand komt in een wisselende, nauwe samenwerking tussen kunstenaars, artiesten, vrijwilligers, buurtbewoners en Amsterdammers van alle rangen en standen” (website Noorderparkkamer, 4 maart 2016). Hoewel de organisatie een inclusief discours hanteert waarin het zoeken van verbinding en verankering in de

buurt vooropstaan, laat een analyse van de deelnemers zien dat de overgrote meerderheid tot de professionele en culturele middenklasse behoort (website Noorderparkkamer, 14 april 2016). Een korte film over de Noorderparkkamer bevestigt het beeld van een plek waar voornamelijk kunstenaars en professionals culturele activiteiten organiseren (Ong-Alok, Bontje & Huffener, 2012).

I Love Noord en de Noorderparkkamer zijn niet de enige organisaties die actief zijn in en rond de Van der Pekbuurt, maar hun discoursen en activiteiten zijn illustratief voor hoe dat eerder benoemde ‘secundaire circuit’ van vernieuwing aankijkt tegen de buurt en wat die ‘nodig’ zou hebben. Beide organisaties worden gedomineerd door een vrij specifieke groep middenklasseprofessionals, die over het algemeen werkzaam zijn in de creatieve en culturele sector en die over de vaardigheden en het institutioneel kapitaal beschikken om hun visie voor de toekomst van het stadsdeel breed uit te dragen.

Dat geldt (in mindere mate) ook voor de kleinere commerciële ondernemingen die gehuisvest zijn in benedenwoningen aan de Van der Pekstraat. Een aantal van die ondernemers krijgt van de woningcorporatie een tijdelijke korting op de huur om hun concept in de markt te zetten. Zij geven aan voornamelijk uitgekozen te zijn om hun ‘ambachtelijke producten’ (waaronder *vintage* meubels, ‘authentieke’ zilveren sieraden en mode van ‘kleinere, onbekende merken’) die “echt iets kwalitatiefs toevoegen aan de buurt”. Zo vertelt een startende ondernemer: “Je moest wel met een project komen, want [de woningcorporatie] wilde daar mensen met ambacht, hè. Je moest wel met iets komen dat het niet een catering zou zijn en je moest wel iets hebben wat anders zou zijn zeg maar”. Desalniettemin hebben veel kleine bedrijfjes moeite om hun - vaak relatief dure - producten aan de man te brengen, zoals ook de snelle doorloop van ondernemers laat zien.

De behoefte van zowel de woningcorporatie als ondernemers zelf om ‘iets toe te voegen’ komt ook duidelijk naar voren in het verhaal van de eigenaar van de Soepboer (inmiddels café Keppler), een in 2013 opgerichte lunchzaak op de locatie van een waterpijpcafé dat voornamelijk bezocht werd door de lokale jeugd (zie figuur 2). De Soepboer besloot zich in de Van der Pekbuurt te vestigen na een mislukte poging een horecavergrunning te krijgen voor de Wallen (eveneens een gebied waar overheidsinterventies pogen vernieuwing te bewerkstelligen in een ‘verloederde’ omgeving, zie onder meer Aalbers & Deinema, 2012). Volgens een van de eigenaars geeft de keuze voor de Van der Pekbuurt hem de kans om een ‘pionier’ te zijn, omdat er in de buurt nog ‘niks’ is. Die voorstelling van de buurt als ‘leeg’ en in afwachting van verandering is ook zichtbaar in een artikel in de Amsterdamse krant *het Parool* ter gelegenheid van de opening van een nieuw, groot winkelcentrum (en een aantal dure appartementen) aan de rand van de Van der Pekbuurt. Dat artikel opent met de stelling “Iedereen aanwezig is het erover eens: de buurt had dit heel hard nodig” en vervolgt met gevoel voor pathos “De crisis en leegloop hadden het levendige plein verloederd achtergelaten (...) De lokale Albert Heijn had al 18 jaar geen klant bediend” (Van der Meijden, 2016).

Figuur 2. Commerciële transformatie in de Van der Pekstraat Bron: www.ilovenoord.nl (links); www.dezwijger.nl (rechts)

Deze voorbeelden laten zien hoe culturele initiatieven en voorzieningen gericht op de middenklasse ingezet worden om de buurt te veranderen. We spreken daarbij van kwartiermaken, omdat die initiatieven niet simpelweg het gevolg zijn van een veranderde vraag, maar juist tot doel hebben die vraag te creëren. Daarbij wordt gebruikgemaakt van een discours waarbij de buurt voorgesteld wordt als ‘onontgonnen’ gebied dat in afwachting is van de komst van de middenklasse en hun specifieke consumptiepatronen. Over het algemeen is daarbij geen sprake van kwade bedoelingen bij de ondernemers, kunstenaars of nieuwe bewoners. Sociale en etnische diversiteit wordt gewaardeerd en sommige middenklasse-nieuwkomers maken zich zorgen over te ver doorgevoerde gentrificatie (cf. Tissot, 2014). Desalniettemin zijn ze dominant aanwezig op buurtactiviteiten en dragen ze een beeld uit van wat de buurt en Amsterdam Noord in bredere zin zouden moeten zijn dat nauw aansluit bij de visie van lokale bestuurders.

Interviews met medewerkers van het stadsdeel laten zien dat de middenklasseblik en -esthetiek van die organisaties overeenkomt met de plannen die het stadsdeel heeft voor de buurt. In zijn meest ambitieuze vorm houdt dat in dat de verbinding gezocht moet worden tussen de Van der Pekbuurt en het stadscentrum, waarbij de vernieuwing van de Van der Pekstraat centraal staat: “Door de ontwikkeling van de Van der Pekstraat tot een levendige winkelstraat maakt Noord aansluiting met de stad” (Gemeente Amsterdam, 2015). De nieuwe commerciële infrastructuur heeft tot doel bezoekers aan te trekken uit meer welvarende gebieden. Daarmee hoopt het stadsdeel een positieve dynamiek van verdere investeringen op gang te brengen: “Het opknappen van de Van der Pekstraat, de nieuwe winkeltjes en creatieve ondernemers en de markt zijn niet ingezet voor de buurt zelf, maar meer om mensen uit [nabijgelegen nieuwbouwbuilt] Overhoeks te trekken en het [nieuwe] winkelcentrum te realiseren, en zo het imago van de buurt te verbeteren (...) Ook de [biologische] themamarkt is bewust zwaar gesubsidieerd om een ander publiek te trekken” (Interview, gebiedsmanager⁸

8 Een gebiedsmanager is een ambtenaar die in een of meerdere buurten verantwoordelijk is voor de verbinding tussen bewoners en lokale organisaties en de gemeente.

van de Van der Pekbuurt). Kwartiermaken door het ondersteunen van culturele initiatieven en het introduceren van middenklassevormen van consumptie wordt gezien als noodzakelijk voor de vernieuwing van de Van der Pekbuurt. Het gaat hier kortom om een indirecte vorm van sociale transformatie.

Niet alle geïnterviewde ambtenaren vonden dat het veranderen van de bevolkingsamenstelling nodig is om de buurt een meer middenklasse-uitstraling te geven. Ze realiseren zich echter wel dat het veranderende imago van de buurt en de nieuwe consumptiepatronen hun weerslag zullen hebben. Lokale ambtenaren zijn zich er erg van bewust dat veel langdurige bewoners de voorkeur geven aan andere soorten voorzieningen, zoals een buurthuis of de oude markt. Eén ambtenaar stelt dat de meeste langdurige bewoners de gevolgen van de komst van middenklassevoorzieningen en de renovaties voor hun eigen positie niet begrijpen. Vanuit de ambtenaren gezien is het echter onvermijdelijk dat ook de bevolkingssamenstelling zal veranderen, omdat veel arme bewoners na de afronding van de renovaties de hogere huren niet zullen kunnen betalen. Niettegenstaande hun eigen beleidsinterventies maken die ambtenaren gebruik van een discours van ‘natuurlijke’ ontwikkeling van de Van der Pekbuurt van arbeidersbuurt tot gentrificatiebuurt, waarbij de verdringing van langdurige bewoners voorgesteld wordt als onvermijdelijk.

Ervaringen van verlies en verdringing

Langdurige bewoners van de Van der Pekbuurt zijn blij met de verbeterde reputatie van de buurt, maar maken veelal geen gebruik van de nieuwe voorzieningen, die ze omschrijven als ‘leuke-dingen-winkels’ vol met spullen ‘die je niet nodig hebt’. Toch staan ze relatief gelaten tegenover de veranderingen, zoals het volgende citaat laat zien: “Maar ja, dat doet me niet zoveel verder. Ik bedoel ik zie het, ik neem het waar maar ik heb er geen oordeel over verder (...) Nou ja, zoals de meeste mensen in de Van der Pekbuurt heb ik ook niet zoveel geld, dus voor de leuke-dingen-winkels, ja dat ga ik toch niet doen. En uit eten ga ik ook niet veel, dus ik zit ook niet bij de Soepboer ofzo. En boekhandel, ik bedoel ik ken ze wel allemaal, ja ik koop geen boeken ik ga naar de bibliotheek.” Zoals ook beschreven door Paton (2014) ervaren bewoners culturele verdringing doordat zij niet in staat zijn deel te nemen aan nieuwe vormen van middenklasseconsumptie. Meer dan door de nieuwe voorzieningen ervaren bewoners gevoelens van verlies en verdringing door het sluiten van op hun gerichte buurtvoorzieningen en -activiteiten. Eerder stelden we de vraag in hoeverre gebiedsgericht beleid gericht op het verbeteren van de positie van bestaande bewoners een tegenwicht vormt voor pro-gentrificatiebeleid. Die twee ontwikkelingen staan echter niet los van elkaar: door het discours van natuurlijke transformatie van de buurt in combinatie met bezuinigingen op sociaal beleid worden ook buurtorganisaties ‘gegentriceerd’.

Hoewel bestuurders en hulpverleners langdurige bewoners vaak afschilderen als weinig sociaal of als te veel bezig met hun eigen problemen, zijn er wel degelijk bewoners actief in diverse buurtorganisaties. Enkele van die activiteiten worden on-

dersteund door de gemeente en de woningcorporatie, onder de voorwaarde dat ze ‘de hele buurt’ en het buurtbelang ten goede komen. Die institutionele steun (vaak in de vorm van gemeentelijke subsidies voor activiteiten maar ook advies en coaching) lijkt een randvoorwaarde voor succes te zijn, aangezien veel buurtorganisaties noodgedwongen gestopt zijn toen na de reorganisatie van het stadsdeel in 2014 veel subsidies geschrapt werden (Hoekstra & Pinkster, 2017). Ondanks de diverse bevolkingssamenstelling van de buurt en het streven naar inclusiviteit is de verdeling van (financiële) middelen momenteel scheef te noemen. Dat is deels het gevolg van ideeën van beleidsmakers over het karakter en potentieel van de buurt, en het vermogen van sommige middenklassebewoners om daar strategisch op in te spelen. Die bewoners zitten in de juiste netwerken en weten zichzelf te presenteren als voorbeeld van ‘goede’ bewonersparticipatie. Hieronder laten we zien hoe veranderingen in het subsidiebeleid - waardoor door de jaren heen verschillende groepen ondersteund zijn - samenhangen met ideeën over de verwachte en gewenste ontwikkeling van de buurt.

Veel actieve langdurige bewoners, van zowel Nederlandse als buitenlandse afkomst, identificeren zich met het ‘volkse’ imago van de Van der Pekbuurt, waarbij ze zichzelf beschrijven als ‘gewone’ of ‘volkse’ mensen en stellen dat de buurt gebouwd is voor ‘mensen zoals wij’. Het sociale leven van veel van die bewoners draaide om buurtcentra (waarvan één ‘Ons Huis’ heette, en een ander simpelweg bekend stond als ‘het Buurthuis’). Wegens gemeentelijke bezuinigingen werden die buurtcentra na 2008 gesloten. Zoals een langdurige bewoner het verwoordt: “Er zijn een hoop buurthuizen weg. Ja, dat is wel jammer hoor. Want het, ja het werkt toch door (...) een beetje de sociale controle. En dat is nu weg.” Die bewoners vertellen dat ze niet alleen specifieke ontmoetingsplekken hebben verloren, maar daarmee ook hun sociale leven in de buurt: “Deze buurt is gewoon helemaal stilgelegd.” Een ander stelt dat “Het is geen volksbuurt meer, [er] is [nu] eigenlijk gewoon die afstand tussen de mensen”.

Nadat de buurtcentra dicht gingen, zijn sommige bewoners op informele wijze actief gebleven door het geven van mantelzorg of het onderhouden van stoepen en pleintjes. Een paar bewoners hebben subsidies aangevraagd om buurtbrede activiteiten te organiseren. Ze menen echter dat lokale instituties niet openstaan voor hun ideeën en wensen. Langdurige bewoners met een migratieachtergrond hebben vergelijkbare ervaringen. Zo organiseert een groep Marokkaans-Nederlandse bewoners kleine bijeenkomsten over zaken als schuldpreventie, huiselijk geweld en radicalisering. Ook die groep stelt dat hun subsidieaanvragen stelselmatig afgewezen worden door de gemeente - wat ook bevestigd wordt door de maatschappelijk werker die de groep begeleidt. Kortom, langdurige bewoners voelen zich, ongeacht hun achtergrond, in de steek gelaten door de instituties die hen in het verleden ondersteunden, maar nu de voorkeur zouden geven aan het aantrekken van middenklassebewoners en -activiteiten.

Gemeente en woningcorporatie ondersteunen sinds 2014 nog maar twee buurtorganisaties structureel (andere organisaties ontvangen wel incidenteel subsidies). Die organisaties zijn een ‘ondernemershuis’ dat fungeert als flexwerk- en netwerkplek voor

startende bedrijfjes en een ‘buurtbedrijf’ dat zich richt op het verbeteren van de publieke ruimte. Die laatste organisatie vroeg (en ontving) een ton opstartsubsidie en een huurvrije vergaderruimte. We bespreken twee - gerelateerde - verklaringen voor de genereuze steun voor die organisaties: de eigen klasse-identificaties van betrokken ambtenaren en hun overtuigingen over de toekomstige bevolkingssamenstelling van de Van der Pekbuurt.

Ten eerste stellen lokale ambtenaren dat de nieuwe middenklasse-organisaties beter in staat zijn om het buurtbelang te dienen dan de oude, door niet-middenklassebewoners gedomineerde buurtcentra. Die visie op welke vormen van participatie legitiem en geschikt zijn, staat niet los van hun eigen klasse-identificaties. Zo verwijst de gebiedsmanager, die zelf ook in de buurt gewoond heeft, naar haar eigen ervaringen om te betogen dat de oude buurtcentra gericht waren op “een klein groepje (...) dit waren vooral oudere Noorderlingen die zijn gestopt toen de subsidie zou worden afgebouwd (...) Ik woonde tegenover [het buurtcentrum], ik kwam daar ook nooit”. Daarentegen is ze positief over het nieuw opgerichte buurtbedrijf, dat volgens haar bestaat uit “actieve bewoners die ook hun verantwoordelijkheid nemen”. Daarnaast zijn die actieve middenklassebewoners - in tegenstelling tot eerdere groepen die vaak geen of een beperkte (Nederlandstalige) online aanwezigheid hadden - communicatief en online vindbaar, waardoor het makkelijker wordt voor lokale ambtenaren en hulpverleners om hen te contacteren en activiteiten te monitoren. Daarentegen wordt het gebrek aan contactgegevens zoals een e-mailadres onder (actieve) armere bewoners niet alleen gezien als onhandig maar ook als vreemd.

Ten tweede verwachten lokale ambtenaren dat de groepen die eerder actief waren (niet-middenklasse, vaak met niet-Nederlandse achtergrond) minder relevant zullen worden naarmate de renovaties vorderen. Volgens hen vereist de veranderende bevolkingssamenstelling van de buurt een ander soort activiteiten en een ander soort actieve bewoners (zie Baum, 1998). Actieve middenklassebewoners zijn beter dan andere groepen in staat om de relevantie van hun organisatie te bepleiten, onder andere door te verwijzen naar het huidige paradigma van de participatiesamenleving en de gemeentelijke eis van (financiële) zelfredzaamheid van buurtorganisaties. De participatiesamenleving drukt een visie uit waarbij burgers en overheid gezamenlijk verantwoordelijk gehouden worden voor het oplossen van maatschappelijke problemen. Door bezuinigingen op de verzorgingsstaat doet de overheid meer beroep op burgers om ‘verantwoordelijkheid te nemen’ en zich in te zetten voor het algemeen belang (Peeters & Drosterij, 2011). Zo stelt het plan van aanpak van het buurtbedrijf: “Wij nemen taken over die overheden laten liggen (...) [buurtbedrijf] wil via opdrachten middelen verwerven om ze te investeren in verbetering van de buurt. Hiermee wordt de lokale economie en het saamhorigheidsgevoel in de wijk versterkt.” Daarnaast zijn zij in staat om het bredere discours over de transformatie van de Van der Pekbuurt van gesloten volksbuurt naar ‘opkomend’ gebied met een brede aantrekkingskracht te reproduceren. Kortom, zowel symbolische als sociale voordelen stellen middenklassebewoners in staat om geld voor hun organisaties te verkrijgen, waardoor ze de vernieuwing kunnen sturen en er tegelijkertijd van profiteren.

Discussie en conclusie

Overheidsgestuurde gentrificatie is al geruime tijd onderwerp van discussie onder stedelijke onderzoekers. Kritische perspectieven hebben de rol van de staat als aanjager van stedelijke verandering onder de aandacht gebracht. Veel kritiek lijkt echter ook de complexiteit van de staat en de contextspecificiteit van klasserelaties uit het oog te verliezen (Brown-Sarracino, 2016; Tissot, 2014). Wij hebben ons daarom de vraag gesteld of en hoe overheidsinterventies in de Van der Pekbuurt bijdragen aan veranderde representaties van de buurt en hoe dat veranderingsproces ervaren wordt door bewoners.

De gemeente en de woningcorporatie hebben meerdere initiatieven in en rondom de buurt gestart en financieel ondersteund. Door het financieren van initiatieven die een specifieke cultureel-creatieve esthetiek en symboliek uitdragen, proberen ze de buurt aantrekkelijk te maken voor middenklassebewoners en wordt zo in feite de weg vrij gemaakt voor gedeeltelijke, zo niet volledige gentrificatie. In tegenstelling tot een situatie waarin bewoners verdringing ervaren door *place-making* van gevestigde (middenklasse)groepen, functioneren publieke instellingen hier als kwartiermakers die de buurt klaarmaken voor meer klassieke vormen van gentrificatie. Dat kwartiermaken voor de middenklasse is niet alleen zichtbaar in cultureel beleid en beleid gericht op het stimuleren van nieuwe vormen van commercie, maar is ook zichtbaar in het gebiedsgericht beleid. Hoewel dat laatste soort beleid zich expliciet tot doel stelt alle buurtbewoners en het algemene buurtbelang te dienen, gaan subsidies in de praktijk vooral naar culturele ondernemers en lokale organisaties die gedomineerd worden door middenklassebewoners, terwijl voorzieningen voor langdurige bewoners zoals buurtcentra gedwongen moesten sluiten. Onze analyse laat zien dat die verschuivingen in de allocatie van middelen door de tijd niet los zijn te zien van de door beleidsmakers beoogde sociale transformatie van de buurt. Door de dominantie van het beeld van de Van der Pekbuurt als (toekomstige) plek voor middenklasseconsumptie worden de belangen van niet-middenklassebewoners genegeerd en de legitimiteit van hun aanwezigheid in de buurt ondermijnd. Om die reden zien wij overheidsinterventies in de Van der Pekbuurt als een vorm van overheidsgestuurde gentrificatie.

Dat zowel middenklassebewoners als lokale ambtenaren en professionals oprecht betrokken zijn en zich bezorgd getoond hebben over mogelijke verdringingseffecten geeft de situatie een zekere tragiek. Bovendien zijn middenklassebewoners, kunstenaars en professionals die wonen en werken in de buurt op langere termijn mogelijk zelf slachtoffer van verdringing. Hun eigen precare positie blijkt uit een krantenartikel over studenten die (met behulp van een lokale culturele ondernemer) geselecteerd waren om in leegstaande woningen te gaan wonen. Hoewel ze wisten dat dat tijdelijk zou zijn, raakten ze gehecht aan de buurt en klaagden "Eerst moesten we de buurt opleuken, maar nu kunnen we weer oprotten, nu er genoeg spenderend volk in de buurt is" (Segaar, 2015).

Lokale ambtenaren zijn zich bewust van de (toekomstige) negatieve effecten voor langdurige bewoners, maar wijzen op gemeentelijke woningmarktplannen waarin gestreefd wordt naar het aantrekken van jonge, hoogopgeleide nieuwkomers. Bovendien

zijn middenklassebewoners beter gepositioneerd om zich toegang te verschaffen tot publieke diensten (Baum, 1998; Elwood et al., 2015; Matthews & Hastings, 2013). Zij zijn in staat om officiële regels en voorschriften te navigeren en beschikken daarnaast over de sociale vaardigheden en kennis om hun behoeften strategisch onder woorden te brengen en betere dienstverlening te eisen. Dat wijst op het belang van sociaal en cultureel kapitaal in de interactie tussen individuen en ambtenaren. De meeste ambtenaren en maatschappelijk dienstverleners hebben een klassepositie die meer overeenkomt met die van middenklassebewoners dan met die van armere en lager opgeleide bewoners, wat leidt tot ongelijke toegang tot het ambtelijk apparaat. Wanneer dienstverleners in contact staan met bewoners, kan hun meer overeenstemmende klassepositie zorgen voor empathie gebaseerd op herkenning.

Ten slotte zien veel lokale beleidsmakers de transformatie van de buurt als onvermijdelijk, als gevolg van de druk die wereldwijde financiële markten, stedelijke economische verandering, de toenemende vraag naar woningen en nationaal woonbeleid zetten op de Amsterdamse woningmarkt. De transformatie van gebieden zoals de Van der Pekbuurt is echter natuurlijk noch vanzelfsprekend, maar moet gezien worden als het resultaat van politieke keuzes op verschillende momenten en beleidsniveaus. Die keuzes worden beïnvloed door bredere trends van (neo)liberalisering van de woningmarkt, maar ook cultureel beleid speelt daar een duidelijke rol in. Recent publiek debat in Amsterdam en Nederland heeft geleid tot kritiek van politieke partijen op de hoofdstedelijke groeiplannen en het verdwijnen van sociale huurwoningen. Als die politiek verandert, zouden buurtinterventies zich ook meer kunnen richten op het behoud van sociale huur in de context van een veranderende bevolkingssamenstelling, binnen een stedelijk beleid dat zich niet richt op het nastreven van gentrificatie, maar op het garanderen van een breed toegankelijke stedelijke woningmarkt.

Bibliografie

- Aalbers, M.B. & Deinema, M. (2012). Placing prostitution: The spatial-sexual order of Amsterdam and its growth coalition. *City*, 16(1-2), 129-45.
- Andersson, R. & Musterd, S. (2005). Area-based policies: A critical appraisal. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96(4), 377-89.
- Baum, H.S. (1998). Ethical behavior is extraordinary behavior; It's the same as all other behavior: A case study in community planning. *Journal of the American Planning Association*, 64(4), 411-23.
- Bontje, M. & Lawton, P. (2013). Mobile policies and shifting contexts: City-regional competitiveness strategies in Amsterdam and Dublin. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 104(4), 397-409.
- Boterman, W.R. & Van Gent, W.P.C. (2014). Housing liberalization and gentrification; The social effects of tenure conversions in Amsterdam. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 105(2), 140-60.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critiques of the judgement of taste*. Londen: Routledge.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological theory*, 7(1), 14-25.

- Bridge, G., Butler, T. & Lees, L. (Eds.) (2012). *Mixed communities; Gentrification by stealth?* Bristol: Policy Press.
- Bridge, G. & Dowling, R. (2001). Microgeographies of retailing and gentrification. *Australian Geographer*, 32(1), 93-107.
- Brown-Sarracino, J. (2016). An agenda for the next decade of gentrification scholarship. *City & Community*, 15(3), 220-5.
- Cameron, S. & Coaffee, J. (2005). Art, gentrification and regeneration - From artist as pioneer to public arts. *European Journal of Housing Policy*, 5(1), 39-58.
- Capel, S. (2016). De ene gentrification is de andere niet. *D66 Amsterdam Zuid*, 20 oktober. <http://d66amsterdamzuid.nl/actueel/gentrification/>.
- Chaskin, R.J. & Joseph, M.L. (2013). 'Positive' gentrification, social control and the 'right to the city' in mixed-income communities: Uses and expectations of space and place. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 480-502.
- Davidson M. & Lees, L. (2005). New build 'gentrification' and London's riverside renaissance. *Environment and Planning A*, 37(7), 1165-90.
- Elwood, S., Lawson, V. & Nowak, S. (2015). Middle-class poverty politics: Making place, making people. *Annals of the Association of American Geographers*, 105(1), 123-43.
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. New York: Routledge.
- Gadet, J. (2015). Laat die gentrifiers maar komen! *Stadsleven*, 5 juni. <http://www.stadslevenamsterdam.nl/2015/06/05/laat-die-gentrifiers-maar-komen-column-jos-gadet/>.
- Gemeente Amsterdam. (2015). *Gebiedsanalyse 2015, Oud Noord, Stadsdeel Noord*. Amsterdam: OIS, Gemeente Amsterdam.
- Goetz, E.G. (2013). The audacity of HOPE VI: Discourse and the dismantling of public housing. *Cities*, 35, 342-8.
- Grodach, C., Foster, N. & Murdoch, J. III. (2014). Gentrification and the artistic dividend: The role of the arts in neighborhood change. *Journal of the American Planning Association*, 80(1), 21-35.
- Hackworth, J. & Smith, N. (2001). The changing state of gentrification. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92(4), 464-77.
- Harris, A. (2012). Art and gentrification: Pursuing the urban pastoral in Hoxton, London. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(2), 226 - 41.
- Hochstenbach, C. & Van Gent, W.P.C. (2015). An anatomy of gentrification processes: Variegating causes of neighbourhood change. *Environment and Planning A*, 47(7), 1480-501.
- Hoekstra, M.S. & Pinkster, F.M. (2017). 'We want to be there for everyone': Imagined spaces of encounter and the politics of place in a super-diverse neighbourhood. *Social & Cultural Geography*, online first. doi:10.1080/14649365.2017.1356362.
- Lees, L. & Melhuish, C. (2015). Arts-led regeneration in the UK: The rhetoric and the evidence on urban social inclusion. *European Urban and Regional Studies*, 22(3), 242-60.
- Mathews, V. (2010). Aestheticizing space: Art, gentrification and the city. *Geography Compass*, 4(6), 660-75.
- Matthews, P. & Hastings, A. (2013). Middle-class political activism and middle-class advantage in relation to public services: A realist synthesis of the evidence base. *Social Policy & Administration*, 47(1), 72-92.
- Nul20 (2014). Akkoord over aanpak Van der Pekbuurt Amsterdam-Noord. *Nul20, Platform voor Woonbeleid in de Regio Amsterdam*. Laatst gewijzigd op 24 februari. <http://www.nul20.nl/akkoord-over-aanpak-van-der-pekbuur-amsterdam-noord>.

- Ocejo, R.E. (2011). The early gentrifier: Weaving a nostalgia narrative on the Lower East Side. *City & Community*, 10(3), 285-310.
- Ong-Alok, G.P., Bontje, S. & Huffener, E. (2012). *Goede koffie helpt! - De Noorderparkkamer*. Korte documentaire. Geregisseerd door Gigi Pasco Ong-Alok. Amsterdam: Documentaire Instituut Amsterdam.
- Paton, K. (2014). *Gentrification: A working-class perspective*. New York: Routledge.
- Peeters, R. & Drosterij, G. (2011). Verantwoordelijke vrijheid: Responsabilisering van burgers op voorwaarden van de staat. *Beleid en Maatschappij*, 2, 179-98.
- Pinkster, F.M. (2016). Narratives of neighbourhood change and loss of belonging in an urban garden village. *Social & Cultural Geography*, 17(7), 871-91.
- Rota, F.S. & Salone, C. (2014). Place-making processes in unconventional cultural practices. The Case of Turin's contemporary art festival Paratissima. *Cities*, 40, 90-8.
- Sakızlıoğlu, N.B. & Uitermark, J. (2014). The symbolic politics of gentrification: The restructuring of stigmatized neighborhoods in Amsterdam and Istanbul. *Environment and Planning A*, 46(6), 1369-85.
- Savini, F. & Dembski, S. (2016). Manufacturing the creative city: Symbols and politics of Amsterdam North. *Cities*, 55, 139-47.
- Segaar, E. (2015). Nu de Van der Pekbuurt is opgeleukt, kunnen we weer oprotten. *Het Parool*, 7 april. <http://www.parool.nl/amsterdam/-nu-de-van-der-pekbuurt-is-opgeleukt-kunnen-we-weer-oprotten-a3943850/>.
- Tissot, S. (2014). Loving diversity/controlling diversity: Exploring the ambivalent mobilization of upper-middle-class gentrifiers, South End, Boston. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1181-94.
- Van der Meijden, N. (2016). Nieuw winkelcentrum maakt verloederd Mosplein weer levend. *Parool*, 16 juni. <https://www.parool.nl/amsterdam/nieuw-winkelcentrum-maakt-verloederd-mosplein-weer-levend-a4321824/>.
- Van Gent, W.P.C. (2013). Neo-liberalization, housing institutions and variegated gentrification; How the 'third wave' broke in Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 503-22.
- Van Gent, W.P.C., Boterman, W.R. & Van Grondelle, M.W. (2016). Surveying the fault lines in social tectonics; Neighbourhood boundaries in a socially-mixed renewal area. *Housing, Theory and Society*, 33(3), 247-67.
- Virtueel Platform. (2012). Blogging the city bracht bloggers uit de hele wereld bij elkaar. 2 november. <http://virtueelplatform.nl/kennis/verslag-blogging-the-city-in-pakhuis-de-zwijger>.
- Williams, G. (2012). From blue collar to red hot. *New York Times*, NY edition, Travel, 4 november.
- Zukin, S. (2001). How to create a cultural capital: Reflections on urban markers and places. In I. Blazwick (Ed.), *Century city: Art and culture in the modern metropolis* (pp. 258-64). Londen: Tate.

Abstract

This paper discusses state interventions concerning the urban renewal of a poor working-class neighbourhood in North Amsterdam - Van der Pekbuurt. These interventions are often studied from a perspective of state-sponsored gentrification, in which the (local) state functions as driver for urban transformation. Here, policies are not limited to restructuring the housing market and the physical and social renewal of 'problem neighbourhoods' but also include cultural policies, in particular the creation of cultural amenities for the creative urban middle-class. Our analysis shows that these policies contribute to a discourse of 'natural' development of Van der Pekbuurt from a working-class neighbourhood to a gentrification neighbourhood, while the local government invests in the development of a middle-class, cultural-creative aesthetic that closely matches the wishes of local developers. Due to the dominance of this symbolic frame, the perspectives of non-middle-class residents are ignored and the legitimacy of their presence in the neighbourhood is undermined. In contrast to the creative middle-class, however, these residents experience a lack of support for their position.

Keywords

gentrification, quarter making, symbolic politics